

La perspectiva interpretativa de Geertz

La diversitat cultural com a *collage*

Jordi Pascual i Saüc

PID_00141593

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. La perspectiva simbòlica i interpretativa de Clifford Geertz.	7
1.1. La noció geertziana de cultura	7
1.2. Principals característiques de la perspectiva interpretativa de Geertz	9
2. La diversitat cultural segons Geertz	11
2.1. La crítica a la posició sobre diversitat de Lévi-Strauss	11
2.2. La diversitat cultural com a <i>collage</i>	13
3. La proposta geertziana sobre els usos de la diversitat	15
3.1. El coneixement de l'altre com a proposta per a viure en el <i>collage</i>	15
3.2. La nova missió de l'etnografia	16
Resum	18
Glossari	19
Bibliografia	20

Introducció

En un material didàctic que pretén oferir una visió panoràmica sobre la diversitat cultural des del punt de vista de l'antropologia, no podia faltar un apartat dedicat a l'aportació de Clifford Geertz. Es tracta d'una contribució decisiva a l'antropologia de l'últim terç del segle XX, amb especial incidència en la comprensió del nou ordre de la diversitat cultural.

Geertz entra en el debat sobre diversitat cultural partint del diagnòstic –al mateix temps que contraposant-s'hi– que Lévi-Strauss ofereix de l'aculturació accelerada a què són sotmeses totes les societats del planeta (mòdul "La diversitat cultural des de l'òptica de les relacions interculturals"). En el fons, si diem que és aquest el seu punt de partida és perquè es pot establir certa base de consens entre ambdós antropòlegs. Així, tots dos comparteixen un mateix marc general d'anàlisi, en el qual la forces de la modernització en clau occidental es debaten amb l'aparició de noves formes culturals híbrides a tot arreu. Una altra cosa és com conceben tots dos aquesta trobada intercultural i com resolen aquesta tensió (quina estratègia apunten respecte a la diversitat). De fet, parteixen de conceptes de cultura divergents: mentre Lévi-Strauss posa l'accent en el caràcter de síntesi original i genuïna d'una cultura, Geertz no es preocupa tant per l'"autenticitat", com per l'univers imaginatiu que permet interpretar el significat dels fets culturals (accions, objectes, símbols en definitiva). En conseqüència, parteixen d'enfocaments de la diversitat diferents: la perspectiva preservacionista en el cas de Lévi-Strauss (translació del discurs de la biodiversitat al camp cultural), i la perspectiva interpretativa del *collage* multicultural, com a mitjà per a gestionar les múltiples trobades interculturals, que sovint prenen el caire de conflictes de valors en Geertz.

L'estudiant trobarà, doncs, en aquest mòdul, una síntesi del pensament geertzian sobre diversitat cultural. Així, en l'apartat "La perspectiva simbòlica i interpretativa de Clifford Geertz" es descriu el seu marc teòric –l'antropologia interpretativa i simbòlica– i la seva noció de cultura; en l'apartat "La diversitat cultural segons Geertz" es desenvolupa la seva visió de diversitat cultural, a partir del debat mantingut amb Lévi-Strauss i altres autors, per concloure, en l'últim apartat, amb la seva proposta sobre els usos de la diversitat.

Objectius

En acabar el mòdul l'estudiant ha d'haver assolit els objectius següents:

- 1.** Introduir-se en la perspectiva antropològica de Clifford Geertz.
- 2.** Conèixer l'aportació d'aquest antropòleg a la comprensió de la diversitat cultural característica de les societats actuals.
- 3.** Considerar les implicacions que comporta la perspectiva de Geertz respecte a la gestió de les relacions interculturals que impliquen conflictes de valors.

1. La perspectiva simbòlica i interpretativa de Clifford Geertz

Si en el mòdul "L'emergència de l'etnicitat" dèiem que l'aportació de Fredrik Barth a l'antropologia va significar un gir epistemològic decisiu (ja que el concepte central en la disciplina, *cultura*, va perdre part de la seva centralitat), a continuació veurem com Clifford Geertz provocarà un sisme fins i tot de conseqüències més grans, operant un canvi en la mateixa concepció de cultura. Més endavant, en el mòdul "L'esclat de la diversitat", l'estudiant podrà seguir el rastre de l'estela deixada per Geertz i continuada per l'antropologia postmoderna. Però abans, ens hem d'aturar i considerar la proposta que aquest antropòleg nord-americà va llançar al començament dels anys setanta, per a després endinsar-nos en la seva concepció de la interculturalitat.

1.1. La noció geertziana de cultura

El 1973, quan Clifford Geertz publica la seva obra més cèlebre (*The Interpretation of Cultures. Selected Essays*), el que passava per ser una de les millors introduccions a l'antropologia, el *Mirror of Man* de C. Kluckhohn utilitzava fins a onze definicions diferents de *cultura*. Enfront d'aquest panorama de dispersió teòrica i davant una concepció globalista de cultura, que es troba arrelada en els mateixos orígens de la disciplina antropològica (des del "tot summament complex" de Tylor), Geertz proposa una definició més estricta, més especialitzada; segons ell, no per creure que únicament hi ha un camí veritable per a comprendre els fenòmens culturals, sinó que perquè n'hi ha molts i, per tant, és necessari escollir.

La concepció de cultura de Geertz s'inscriu en la tradició iniciada en ciències socials per Max Weber i la seva perspectiva comprensiva. Per a Weber, el que caracteritza les relacions humanes, a diferència del que és específic d'altres esferes de la realitat (física i biològica, per exemple), és el sentit que els agents donen a l'acció social. Per a Geertz (2000), també la cultura s'ha d'interpretar en clau significativa o semiòtica:

"Creyendo con Max Weber que el hombre es un animal inserto en tramas de significación que él mismo ha tejido, considero que cultura es esa urdimbre, y que el análisis de la cultura ha de ser, por lo tanto, no una ciencia experimental en busca de leyes, sino una ciencia interpretativa en busca de significaciones. Lo que busco es la explicación, interpretando expresiones sociales que son enigmáticas en su superficie."

C. Geertz (2000). *La interpretación de las culturas* (p. 20). Barcelona: Gedisa.

D'una manera més precisa, la definició de cultura és, segons Geertz (2000):

Portada de l'edició txeca de *The Interpretation of Cultures*, de Clifford Geertz.

Lectura recomanada

Per a aprofundir en la concepció de cultura de Geertz, és necessari llegir el primer capítol, titulat "Descripción densa: hacia una teoría interpretativa de la cultura", de: C. Geertz (2000). *La interpretación de las culturas* (10a. ed.). Barcelona: Gedisa.

"Entendida como sistemas en interacción de signos interpretables (que, ignorando las acepciones provinciales, yo llamaría símbolos), la cultura no es una entidad, algo a lo que puedan atribuirse de manera causal acontecimientos sociales, modos de conducta, instituciones o procesos sociales; la cultura es un contexto dentro del cual pueden describirse todos esos fenómenos de manera inteligible, es decir, densa."

C. Geertz (2000). *La interpretación de las culturas* (p. 27). Barcelona: Gedisa.

Geertz té una cura especial a distingir la seva perspectiva, d'una banda, de l'antropologia cognitiva de Goodenough, i, de l'altra, de l'antropologia estructuralista de Lévi-Strauss.

Segons el corrent cognitiu en antropologia –també anomenat *etnociència* o *anàlisi componencial*–, la cultura està formada per estructures psicològiques mitjançant les quals els individus o grups guien la seva conducta. Per a Goodenough, la cultura d'una societat consisteix en el que un ha de conèixer o creure a fi d'actuar d'una manera acceptable per als seus membres. Segons un altre autor d'aquest moviment, S. Tyler, la cultura consistiria en fenòmens mentals que poden ser analitzats amb mètodes formals semblants als de la matemàtica i la lògica. Enfront d'això, la concepció de cultura geertziana està relacionada no tant amb components psicològics, sinó amb l'espai públic on es donen els actes significatius, amb l'univers imaginatiu en el marc del qual cobren sentit. Aquí Geertz segueix Wittgenstein i el seu concepte de **jocs de llenguatge**.

Llenguatge i forma de vida

En la seva obra decisiva *Investigaciones filosóficas*, Wittgenstein critica la visió del llenguatge com a sistema autoreferenciat de representació del món i defensa, en canvi, que no és possible separar el llenguatge del seu ús, com a part d'una activitat social. Per al filòsof austríac, el significat de les paraules i de les oracions depèn del context en el qual són usades i no es pot estudiar en abstracte. Wittgenstein anomena **joc de llenguatge** el conjunt format per llenguatge i activitats amb què es troba articulats.

D'altra banda, no es tracta tampoc d'abordar la cultura com a sistema simbòlic "pur" –o comprensible "en els seus propis termes", per utilitzar una expressió especialment apreciada per Lévi-Strauss–, buscant els seus elements i les relacions que guarden entre si aquests elements, per caracteritzar el sistema total d'acord amb els símbols centrals entorn dels quals es va organitzar la cultura (siguin mites o relacions de parentiu), amb les estructures subjacents que expressa o amb els principis ideològics en què es basa. Encara que Geertz (2000) reconeix en aquesta teoria un avenç respecte a la visió de cultura com a fenòmens mentals, opta per una perspectiva pragmàtica, de nou recolzant-se en Wittgenstein:

"[...] es en el fluir de la conducta -o, más precisamente, de la acción social- donde las formas culturales encuentran articulación. La encuentran también, por supuesto, en diversas clases de artefactos y en diversos estados de conciencia; pero éstos cobran su significación del papel que desempeñan (Wittgenstein diría su "uso") en una estructura operante de vida, y no de las relaciones intrínsecas que pueden guardar entre sí."

C. Geertz (2000). *La interpretación de las culturas* (p. 30). Barcelona: Gedisa.

Respecte al llenguatge, l'important és el discurs i no el codi. I aquí resulta útil tornar de nou al filòsof austríac i la seva noció de jocs de llenguatge per comprendre que les regles del joc lingüístic, com les de la dinàmica cultural, no s'escriuen d'una vegada per sempre, sinó que romanen en cert sentit obertes, com recull l'aforisme 83 de les seves *Investigaciones filosóficas*:

"los juegos de lenguaje no son fijos, sino cambiantes. Como un juego que consistiera en ir jugando y creando al mismo tiempo las reglas del mismo."

L. Wittgenstein (1999). *Investigaciones filosóficas*. Barcelona: Altaya [citat a: J. Sádaba (1980). *Conocer Wittgenstein y su obra* (p. 119). Barcelona: Dopesa].

Això té implicacions importants per a la tasca antropològica, ja que la coherència d'una teoria deixa de ser la principal prova de validesa d'una descripció cultural. Però vegem com es pot caracteritzar la perspectiva antropològica que proposa Geertz.

1.2. Principals característiques de la perspectiva interpretativa de Geertz

Partint de la redefinició de cultura exposada en el subapartat "La noció geertziana de cultura", la perspectiva interpretativa o simbòlica de Clifford Geertz s'obre pas com un nou paradigma dins del camp antropològic. El mateix Geertz (2000) la defineix allunyada tant del subjectivisme, com del que anomena el "cabalisme màgic". Heus ací el seu propòsit:

"tratar de mantener el análisis de las formas simbólicas lo más estrechamente ligado a los hechos sociales concretos, al mundo público de la vida común, y tratar de organizar el análisis de manera tal que las conexiones entre formulaciones teóricas e interpretaciones no quedaran oscurecidas con apelaciones a ciencias oscuras."

C. Geertz (2000). *La interpretación de las culturas* (p. 39). Barcelona: Gedisa.

D'altra banda, la perspectiva de Geertz (2000, p. 35) suposa situar en el centre de gravetat els actors, quan recorda que el quid d'un enfocament semiòtic de la cultura és ajudar-nos a accedir al món conceptual en el qual viuen els nostres subjectes, de manera que "puguem conversar amb ells". En les seves pròpies paraules (2000):

SCHOOL OF SOCIAL SCIENCE

Clifford Geertz

About the School

Staff

Members

Applications

Thursday Seminar

Occasional Papers

Library

The Institute

Site Credits

Clifford Geertz has conducted extensive ethnographical research in Southeast Asia and North Africa. He has also contributed to social and cultural theory and been influential in turning anthropology toward a concern with the frames of meaning within which various peoples live out their lives. He has worked on religion, most particularly Islam, on bazaar trade, on economic development, on traditional political structures, and on village and family life. He is at present working on the general question of ethnic diversity and its implications in the modern world.

[View Professor Geertz's curriculum vitae]

Clifford Geertz ha fet un extens treball de camp a Java, Bali (Indonèsia) i el Marroc.

"La vocación esencial de la antropología interpretativa no es dar respuestas a nuestras preguntas más profundas, sino darnos acceso a respuestas dadas por otros, [...] y así permitimos incluirlas en el registro consultable de lo que ha dicho el hombre."

C. Geertz (2000). *La interpretación de las culturas* (p. 40). Barcelona: Gedisa.

Finalment, convé destacar que amb Geertz s'inicia una revisió del mètode etnogràfic, que continuarà amb la crítica dels autors postmoderns i que, en qualsevol cas, va reactivar l'interès per aquest mètode més enllà de les fronteres de l'antropologia.

Els elements principals que caracteritzen l'etnografia, segons Clifford Geertz (2000, p. 32), són els següents:

- 1) És interpretativa. Si la cultura és vista com un "text", l'etnografia consisteix a tractar de llegir o interpretar aquest text.
- 2) L'objecte de la interpretació és el discurs social i no el codi o altres elements d'estructura de significació profunda.
- 3) El seu objectiu consisteix a "rescatar" el que s'ha dit en el discurs del caràcter efímer i perible que té en actuar.
- 4) Es desenvolupa per mitjà d'etnografies de caràcter microscòpic, la qual cosa no equival a dir que no porti materials útils per al treball conceptual i teòric d'abast més gran.

Vegeu també

L'estudiant podrà seguir la repercussió que ha tingut la idea de la cultura com a text en l'antropologia postmoderna en l'apartat "L'herència subvertida de l'antropologia simbòlica" del mòdul "L'esclat de la diversitat".

En tot cas, és important destacar que Geertz concep l'activitat etnogràfica com a necessàriament incompleta, fundada en enunciacions etnogràfiques "essencialment discutibles". D'aquí, la cèlebre afirmació de Geertz (2000, p. 39) que el progrés de l'antropologia interpretativa "es caracteritza menys per un perfeccionament del consens que pel refinament del debat".

2. La diversitat cultural segons Geertz

Per a aquest antropòleg nascut a San Francisco (Estats Units) el 1926, "la immensa varietat de maneres en què els homes i les dones han tractat de viure les seves vides", és a dir, la diversitat cultural, constitueix l'objecte de l'antropologia des dels seus inicis (des de Tylor, en sentit estricte; des d'Heròdot, a l'antiga Grècia, en sentit ampli).

Ara bé, si avui parlem de la diversitat cultural com d'un nou camp d'investigació en antropologia és perquè estem davant d'una cosa nova, que, segons Geertz, és la possibilitat que la varietat es difumini ràpidament per convertir-se en un espectre cada vegada més reduït. Això no condueix a la desaparició de les diferències, sinó a una difuminació dels contrastos culturals. Per a l'activitat antropològica, això té dues conseqüències. D'una banda, els antropòlegs i antropòlogues hauran d'aguditzar els seus instruments conceptuals i tècnics per captar diferències més subtils. Però aquest és un problema –per a Geertz– menor que el que ell anomena "el futur de l'etnocentrisme", és a dir, la qüestió alhora moral, estètica i cognitiva sobre com s'han de justificar els valors. Geertz elabora la seva resposta a aquesta qüestió en franca oposició amb els plantejaments de Claude Lévi-Strauss en *Le regard éloigné* ('La mirada distant') i, més concretament, en la seva conferència a la Unesco, de 1971, "Raza y cultura". Geertz desenvolupa els seus arguments en la seva conferència sobre els valors humans "Els usos de la diversitat", pronunciada a la Universitat de Michigan, el 1985. Els subapartats "La crítica a la posició sobre diversitat de Lévi-Strauss" i "La diversitat cultural com a *collage*" sintetitzen la posició de Geertz sobre la nova diversitat cultural i les seves conseqüències.

2.1. La crítica a la posició sobre diversitat de Lévi-Strauss

Si bé Geertz i Lévi-Strauss comparteixen, en el fons, una mateixa visió de l'estat actual de la diversitat cultural, els seus punts de vista sobre el futur de la diversitat i l'estratègia amb la qual s'ha d'encarar aquest futur són dispars i fins i tot oposats. Tots dos estan d'acord en el fet que, la segona meitat del segle XX, es produeix un canvi creixent d'ordre de la diversitat cultural. Encara que aquest punt es desenvolupa més endavant (mòdul "La diversitat cultural en un món global", apartat "La diversitat cultural i les relacions interculturals"), aquí només direm que una situació de grups culturals en aïllament relatiu i en condicions d'intercanvis culturals reduïts s'esdevé per un procés d'aculturació accelerada entre grups més grans i en contacte gairebé permanent, la qual cosa dóna lloc a l'aparició de formes culturals híbrides. L'etnocentrisme tradicional, basat en la idea de superioritat de la pròpia cultura i en l'actitud d'indiferència

Diferències marcades

Que l'espectre cultural es difumini i es redueixi no implica que les diferències culturals que conté no apareguin clarament discriminades o marcades. Geertz sosté que, de fet, probablement es marquen més a mesura que les formes simbòliques es divideixen i proliferen.

Lectura recomanada

L'estudiant trobarà una versió castellana de "The Uses of Diversity" en la compilació d'articles:

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad*. Barcelona: Paidós ICE/UAB.

Vegeu també

Per a conèixer el diagnòstic de Lévi-Strauss sobre l'actual diversitat cultural, podeu consultar el mòdul "La diversitat cultural des de l'òptica de les relacions interculturals".

cap a les altres, cedeix el pas a l'etnocentrisme modern, que, partint de la mateixa idea de superioritat, es distingeix perquè s'orienta cap a la transformació de l'altre fins a fer-lo com un mateix.

Tanmateix, Geertz posa en dubte el pessimisme amb què Lévi-Strauss analitza el futur de la diversitat cultural. Es tracta d'un pessimisme relatiu, ja que, si bé d'una banda l'antropòleg francès tem per la reproducció de la diversitat cultural –condició *sine qua non* de la creativitat i del progrés–, de l'altra, sembla sostenir l'esperança que "el món s'encamina cap a un acord essencial sobre assumptes fonamentals" –o almenys així ho entén Geertz (1996). Enfront d'això, aquest últim creu que es dona...

"la progresiva conciencia de que el consenso universal (trans-nacional, trans-cultural, incluso trans-clasista) sobre cuestiones normativas no está a nuestro alcance. No todo el mundo –sijs, socialistas, positivistas, irlandeses– va a acabar concordando respecto a qué es decente y qué no es decente, qué es justo y qué no lo es, qué es bello y qué no es bello, qué es razonable y qué no lo es; ni pronto, ni tal vez nunca."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., p. 73). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

D'altra banda, per a Geertz no hi ha motiu d'alarma davant d'una presumpta amenaça de reducció de la diversitat cultural. Segons ell, el canvi d'ordre de diversitat no implica pèrdua de riquesa cultural; només, com s'ha dit, que les diferències es fan més subtils. Per tant, no hi ha lloc per a la fórmula de Lévi-Strauss, segons la qual, un retorn a cert grau d'etnocentrisme tradicional, amb la seva dosi corresponent d'indiferència cap als altres, és la millor garantia per a la renovació cultural "en els seus propis termes" –terme molt preat per a l'antropòleg francès i amb prou feines sense valor per al nord-americà.

Però la crítica que Geertz llança al seu col·lega francès no es dirigeix tant a les implicacions antropològiques de la seva posició com a les seves conseqüències morals i polítiques. Això ho expressa clarament Geertz (1996, p. 72) quan planteja el seu interrogant "és el narcisisme moral l'alternativa a l'entropia moral?", en clara al·lusió a la situació de dissolució de la diversitat que Lévi-Strauss anunciava si l'etnocentrisme no hi intervenia. La repercussió moral d'aquest debat queda explicitada en el qüestionament, per part de Geertz, de les idees del filòsof Richard Rorty sobre liberalisme burgès postmodern.

Segons Geertz, Rorty (1983) arriba a les mateixes conclusions que Lévi-Strauss quan afirma:

"no hi ha més 'fonament' per a [les nostres] lleialtats i conviccions llevat del fet que les creences, desitjos i emocions que els donen suport s'encavalquin amb les creences, desitjos i emocions de molts altres membres del grup amb qui ens identifiquem pel que fa a la deliberació moral i política [...]."

R. Rorty (1983). Postmodernist bourgeois liberalism. *Journal of Philosophy*, 20, 586.

Al qual, Geertz (1996) replicarà:

Del neolític al món postmodern

Inspirant-se en la filosofia d'Arthur Danto, Geertz (1996, p. 81) defineix el nou ordre de la diversitat com el pas del món de societats íntegres en comunicació distant (propi, per exemple, del neolític analitzat per Lévi-Strauss a "Raza e historia") al món postmodern de sensibilitats enfrontades en contacte ineludible.

"Cualquier filosofía moral tan temerosa de verse enredada tanto en un relativismo romo, como en un dogmatismo trascendental, que no pueda pensar en nada mejor que hacer con otros modos de lidiar con la vida, más que hacerles parecer peores que el nuestro, está condenada simplemente a hacer del mundo un objeto de piadosa condescendencia."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., p. 75). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

En definitiva, per a Geertz l'etnocentrisme proposat per Lévi-Strauss per preservar la diversitat cultural no serveix per a manejar-se en una situació de creixent difuminació de les diferències culturals, en què tots els mitjans són mixtos i no uniformes.

2.2. La diversitat cultural com a collage

En el fons, el concepte de diversitat cultural de Geertz també es contraposa al que sostenen Lévi-Strauss i Rorty, i que el 1985 –en el moment de pronunciar la seva conferència sobre els usos de la diversitat– es considera encara com una opinió dominant al món acadèmic. Segons la seva manera d'entendre, aquests autors conceben la varietat de cultures com a "alternatives a nosaltres" en comptes d'"alternatives per a nosaltres", com s'hauria d'entendre. Aquesta senzilla fórmula ens introdueix en la concepció geertziana de diversitat cultural que, a continuació, exposarem.

D'entrada, Geertz utilitza les imatges d'"immens collage" i "basar kuwaitià" (contraposat a una altra metàfora, la de "club de cavallers anglesos") per a donar compte de la diversitat cultural actual. Les notícies de la Xina poden ser vistes al moment a Montevideo, a les llibreries trobem traduccions de llengües fins fa poc considerades marginals, com l'hebreu o l'urdú, la cuina tailandesa és pertot arreu i escriptors hispanoamericans inclouen mites indis en les seves novel·les. Les migracions a gran escala també són un tema clau en el context cultural contemporani.

Una primera conseqüència d'aquesta visió de la diversitat és que les fronteres interculturals s'han desplaçat dels límits entre societats als "límits de nosaltres mateixos", en paraules de Geertz (1996, p. 77). "La extranjería (*foreignness*) no comienza en los márgenes de los ríos, sino en los de la piel". Som, doncs, davant d'una multiplicació dels contrastos culturals, més que davant de la seva dissolució, com temien Lévi-Strauss i Clastres.

Ara bé, aquesta multiplicació fins a pràcticament el límit del que és interpersonal ha servit a alguns autors per a criticar el plantejament de Geertz i d'autors postmoderns, que van portar aquesta idea més enllà perquè van considerar que incorrien en un nou tipus d'individualisme, si no de liberalisme. Un exemple d'aquesta posició es pot trobar a Carlos Frade.

Agricultors mexicans a Texas

Les zones rurals tampoc no estan exemptes del collage cultural a què al·ludeix Geertz: agricultors mexicans al sud-oest dels Estats Units, pescadors vietnamites al llarg de la costa del Golf i metges iranians a l'Oest Mitjà.

Vegeu també

Sobre la posició de Carlos Frade, vegeu el mòdul "La diversitat cultural segons l'antropologia", apartat "Què s'entén per cultura".

Per tant, els conflictes de valors originats per la diversitat cultural es plantegen actualment **dins** de les societats mateixes, i ja no entre pobles, com abans.

Per a il·lustrar la situació de conflicte intercultural de valors, Geertz (1996) ens explica la història real d'un indi amb problemes renals i els metges que li van administrar un tractament amb una màquina de diàlisi al sud-oest dels Estats Units:

L'indi alcohòlic i el ronyó artificial

"La extrema escasez, debido a su alto coste, de las máquinas de hemodiálisis llevó hace unos años a establecer [...] largas listas de espera para acceder al tratamiento de diálisis en el seno de un programa médico gubernamental [...]. Programa dirigido [...] por jóvenes doctores idealistas provenientes de facultades de medicina, en su mayor parte del noreste. Para que el tratamiento fuese efectivo, al menos durante un periodo prolongado de tiempo, se requería una estricta disciplina por parte de los pacientes con relación a la dieta y otros asuntos. [...]"

El indi, tras haberse ganado el acceso a tan escasa máquina, se negó, para consternación de los doctores, a abandonar, o a moderar al menos, su prodigiosa capacidad para la bebida. Su postura [...] era ésta: soy ciertamente un indio bebedor, lo he sido durante bastante tiempo y pretendo seguir siéndolo por tanto tiempo como me podáis conservar vivo atándome a esa maldita máquina. Los médicos, cuyos valores eran más bien otros, consideraron que el indio bloqueaba el acceso a la máquina a otros pacientes de la lista en situación no menos desesperada, los cuales podían, a su juicio, hacer un mejor uso de sus beneficios –jóvenes de clase media como ellos mismos, cuyo destino era la universidad y, quién sabe, acaso la facultad de Medicina. Comoquiera que, para cuando el problema se hizo patente, el indio ya estaba recibiendo tratamiento en la máquina, los médicos no se atrevían a interrumpirlo (y supongo que tampoco les estaría permitido).

Pero sí que se encontraban profundamente contrariados –al menos tan contrariados como decidido estaba el indio, que era lo suficientemente disciplinado como para acudir puntualmente a todas las citas– y, a buen seguro, hubieran pergeñado cualquier razón, ostensiblemente médica, para desplazarle de su posición en la lista, en el caso de haberle visto venir a tiempo. Durante varios años, el indio continuó recibiendo tratamiento en la máquina, y ellos continuaron desconcertados, hasta que muy digno, como le imagino, y agradecido (aunque no a los doctores) de haber tenido una vida algo más prolongada en la que seguir bebiendo, murió sin disculparse por todo el asunto."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., pp. 82-83). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

Per a Geertz (1996, p. 84), aquesta història és il·lustrativa del tipus de conflicte moral derivat de la diversitat cultural d'una societat com els Estats Units, ja que "els indis que mantenen a ratlla el destí amb l'alcohol formen part de l'Amèrica contemporània, tant com els metges que el corregeixen amb els seus aparells". I, a més, posa en evidència que, sovint, ambdues parts no van/veuen més enllà del que dicten els seus valors de partida, ja que els protagonistes d'aquesta història es van mostrar incapaços de "comprendre el que significava ser a l'altra banda i, així, el que significava ser a la pròpia". I això ens introdueix ja en la manera com Geertz proposa tractar la diversitat cultural.

3. La proposta geertziana sobre els usos de la diversitat

El maneig de situacions interculturals com les descrites en l'apartat anterior constitueix, segons el parer de Geertz, un dels desafiaments morals més grans d'avui dia, al costat d'altres com el repartiment equitatiu dels recursos del món o el desarmament nuclear (recordem que ho va dir el 1985, és a dir, fa una eternitat!).

3.1. El coneixement de l'altre com a proposta per a viure en el *collage*

En clara oposició amb les propostes de Lévi-Strauss i Rorty, però també de tot tipus d'universalisme, Geertz (1996) és rotund:

"[...] de hecho, es necesario no escoger entre el cosmopolitismo sin contenido y el provincialismo sin lágrimas. Ninguno de ellos es útil para vivir en un *collage*."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., p. 91). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

Davant d'aquest fals dilema, proposa obrir-se a la possibilitat de canviar la nostra manera de pensar de forma àmplia i genuïna, mitjançant el coneixement d'uns respecte dels altres, si no es vol acabar en un món de "soliloquis cara a cara". El que pot aportar una perspectiva de la diversitat cultural entesa com una sèrie d'alternatives per a nosaltres –en comptes d'alternatives a nosaltres– és la visió de conjunt suficient per a conèixer en quina posició ens trobem respecte als altres i quins camins hem de recórrer per travessar l'espai que ens separa, i també per a generar canvis d'actituds, tant alienes com pròpies. En els termes de Geertz (1996):

"El paternalismo, la indiferencia o incluso la arrogancia no siempre son actitudes inútiles de cara a la diferencia de valores [...]. El problema es saber cuándo son útiles, y la diversidad puede dejarse entonces sin cuidado en manos de sus expertos [*connaisseurs*, en el original], y cuándo, como creo que es más usual, incluso de manera creciente, no lo son y no se puede, y se requiere algo más: un acceso imaginativo a (y una admisión de) una disposición mental ajena."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., pp. 85-86). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona (entre claudàtors, nota del traductor).

I això ens remet al paper que Geertz reserva a l'etnografia, segons la manera en què concep ell aquesta disciplina, d'una banda, i, de l'altra, depenent dels requisits del nou ordre de la diversitat.

Vegeu també

Vegeu el subapartat "Principals característiques de la perspectiva interpretativa de Geertz" d'aquest mòdul.

3.2. La nova missió de l'etnografia

L'expert en diversitat cultural per excel·lència ha estat, en la societat occidental, l'etnògraf, seguit de prop per l'historiador i el novel·lista. Independentment del mètode o perspectiva, segons Geertz (1996, p. 86), els etnògrafs s'han caracteritzat per "estar professionalment obsessionats amb mons en alguna altra part i amb fer-los comprensibles, primer a nosaltres mateixos i després als nostres lectors". Ara bé, els canvis que ha experimentat la interculturalitat en els últims temps obliguen a reajustar el sentit de la missió de l'etnografia. Geertz (1996) dirà:

"Los usos de la diversidad cultural, de su estudio, su descripción, su análisis y su comprensión [és a dir, les activitats tradicionalment assignades a l'etnografia] consisten menos en nuestras propias clasificaciones, que nos separan de los demás y a los demás de nosotros por mor de defender la integridad del grupo y mantener la lealtad hacia él, que en definir el terreno que la razón debe atravesar si se quieren alcanzar y ver cumplidas sus modestas recompensas. Es éste un terreno desigual, lleno de repentinas fallas y pasos peligrosos, donde los accidentes pueden suceder y suceden, y atravesarlo, o intentar hacerlo, poco o nada tiene que ver con allanarlo hasta hacer de él una llanura uniforme, segura y sin fisuras, sino que simplemente saca a la luz sus grietas y contornos."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., pp. 86-87). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona (la nota entre claudàtors correspon a l'autor d'aquest mòdul).

Ara bé, els qui han de travessar el terreny escabros de la interculturalitat són els agents que la viuen diàriament. Són l'indi i els metges que han de fer aquest exercici d'anar més enllà de les seves pròpies conviccions! Això no significa anul·lar l'espai de l'etnografia, però sí redefinir-lo. En la nova situació, aquesta esdevé una disciplina instrumental, però no per això menys important. També els mapes són necessaris en el fet de transitar per les noves relacions culturals.

Així doncs, l'etnografia facilita un contacte operatiu amb subjectivitats diferents; situa "particulars 'nosaltres' entre particulars 'ells' i els 'ells', entre 'nosaltres', on tots ja hi eren", encara que de manera incòmoda (Geertz, 1996, p. 87); proveeix de relats i escenaris per a refocalitzar la nostra atenció, de manera que siguem capaços d'entendre'ns a nosaltres mateixos, fent-nos conscients que compartim un món replet de peculiaritats de les quals no ens podem deslliurar. De la qual cosa, dedueix Geertz (1996):

"Ahora que la etnografía no está ya tan sola y las extrañezas con las que se tiene que ver van creciendo de manera más oblicua y más difuminada y se destacan menos como anomalías salvajes [...], su tarea, localizar esas extrañezas y describir sus formas, puede resultar más difícil en algunos aspectos, pero en absoluto es menos necesaria. Imaginar la diferencia (lo que, por supuesto, no quiere decir inventársela, sino hacerla evidente) sigue siendo una ciencia de la que todos necesitamos."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., pp. 88-89). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

Atès que "és aquí, en l'enfortiment del poder de la nostra imaginació per a captar el que hi ha davant nostre, on resideixen els usos i l'estudi de la diversitat" (1996). Per a tornar al cas de l'indi alcohòlic i els metges desconcertats:

Diversitat inevitable

Mentre per a Lévi-Strauss o Clastres la diversitat cultural avui corre perill de desaparèixer, per a Geertz és simplement inevitable.

"Si tenemos (como yo confieso tener) más que una simpatía sentimental con aquel intransigente indio americano, no es porque compartimos su punto de vista. El alcoholismo es ciertamente un mal y las máquinas de hemodiálisis se echan a perder al aplicárselas a sus víctimas. Nuestra simpatía deriva de nuestro conocimiento del grado en el que él se ha ganado sus puntos de vista, y del sentido amargo que por ello contienen, de nuestra comprensión del terrible camino que ha tenido que recorrer para llegar hasta ellos y de qué es –el etnocentrismo y los crímenes que legitima– lo que le ha hecho tan terrible."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., p. 92). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

I concludu Geertz:

"Si deseamos ser capaces de juzgar competentemente, como por supuesto debemos, necesitamos llegar a ser también capaces de ver competentemente."

C. Geertz (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed., p. 92). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

Resum

Partint d'una perspectiva interpretativa de la cultura, des de la qual aquesta es concep com a context que permet interpretar signes que adquireixen sentit en l'esdevenir de l'acció social, Geertz proposa una nova mirada a la diversitat cultural que impregna les nostres societats de manera creixent, i també una manera d'abordar els problemes que se'n deriven.

Geertz proposa una visió de la diversitat cultural on ja no és possible –ni desitjable– l'aïllament cultural d'uns grups respecte dels altres, ja que les fronteres s'han desplaçat, des dels límits entre societats i pobles, fins als límits entre persones. Estem davant d'una implosió de la interculturalitat, vivim en un "immens *collage*". Entre els desafiaments que genera aquesta situació de contacte ineludible, hi ha el dels conflictes de valors culturals. Davant d'aquests, l'etnocentrisme tradicional que proposa Lévi-Strauss o la filosofia moral del "a-cadascú-el-que-és-seu" de Rorty –les dues propostes analitzades per Geertz, que es plantegen com a alternatives a l'universalisme cec a la diferència– simplement, no serveixen per a gestionar l'actual diversitat. En contrapartida, Geertz proposa la divulgació de la tasca etnogràfica entre la població, entre aquells que han de bregar quotidianament amb la trobada entre valors contraposats, perquè siguin ells mateixos els qui assumeixin el repte.

L'aposta llançada per Geertz és clara: conèixer els altres, com a pas previ per a canviar-nos a nosaltres. Ara bé, per a conèixer el terreny que separa els uns dels altres, l'espai de les relacions interculturals, l'etnografia esdevé necessària, ja que facilita els instruments –els mapes, els gràfics, els conceptes– adequats per a entrenar la imaginació a fi de captar el que tenim davant, però no compremem, com a pas previ al canvi d'actitud –aliè i propi– que ens promet el joc de la interculturalitat, un joc que Geertz entén com aquell que ens proporciona alternatives **per a** –i no solament **a**– nosaltres.

Glossari

etnocentrisme tradicional *m* Una de les dues formes fonamentals d'etnocentrisme que Lévi-Strauss distingeix a "Raza y cultura", i que consisteix a combinar la idea de superioritat de la pròpia cultura amb una actitud d'indiferència cap a la resta de les cultures.

joc de llenguatge *m* Concepte de Wittgenstein que designa el conjunt de regles de tipus obert sobre com s'ha d'actuar amb un determinat codi lingüístic, que tenen a veure amb les formes de vida social on pren sentit aquest codi.

ordre de la diversitat *m* Sistema que caracteritza les relacions interculturals en un moment històric dau. En general, hi ha consens a afirmar que s'ha passat del vell al nou ordre de la diversitat, caracteritzat el primer per un grau d'interculturalitat moderada i pel relatiu aïllament entre grups, i el segon, per una aculturació accelerada i l'aparició de formes culturals híbrides.

perspectiva interpretativa *f* Manera de veure la realitat social i cultural que posa èmfasi en el caràcter simbòlic de l'acció i en el sentit que aquesta pren per als agents que hi intervenen.

sij *m i f* Seguidor de la religió del mateix nom, formada a partir d'elements d'altres religions, principalment la musulmana i la hinduista.

Bibliografía

Danto, A. (1984). "Mind as feeling; Form as presence; Langer as philosopher". *Journal of Philosophy*, 81, 641-647.

Geertz, C. (1996). *Los usos de la diversidad* (1a. ed.). Barcelona: Paidós/ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.

Geertz, C. (2000). *La interpretación de las culturas*. Barcelona: Gedisa.

Lévi-Strauss, C. (1985). *La mirada alejada* (1a. ed.). Barcelona: Argos Vergara.

Lévi-Strauss, C. (1993). *Raza y cultura*. Madrid: Cátedra.

Rorty, R. (1983). "Postmodernist bourgeois liberalism". *Journal of Philosophy*, 20, 583-589 [versió en castellà a: R. Rorty (1996). *Objetividad, relativismo y verdad*. Barcelona: Paidós].

Sádaba, J. (1980). *Conocer Wittgenstein y su obra*. Barcelona: Dopesa.

Weber, M. (1964). *Economía y sociedad*. México: Fondo de Cultura Económica.

Wittgenstein, L. (1999). *Investigaciones filosóficas*. Barcelona: Altaya.